

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSESZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK ÉRTESÍTŐJE
LVIII. ÉVFOLYAM, 2016. 4. SZÁM

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN (felelős szerkesztő)

FÓNAGY ZOLTÁN, OBORNI TERÉZ, PÓTÓ JÁNOS, ZSOLDOS ATTILA (rovatvezetők)

GLÜCK LÁSZLÓ (szerkesztőségi munkatárs)

E számunk vendégszerkesztője: SZIJÁRTÓ M. ISTVÁN

Szerkesztőbizottság

FODOR PÁL (elnök),

BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR,

GLATZ FERENC, MOLNÁR ANTAL, ORMOS MÁRIA,

OROSZ ISTVÁN, PÁLFFY GÉZA, PÓK ATTILA, SOLYMOSI LÁSZLÓ,

SZAKÁLY SÁNDOR, SZÁSZ ZOLTÁN,

VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája: tortenelmiszemle@btk.mta.hu

TARTALOMJEGYZÉK

A KÖZJÓ A KÉSEI RENDISÉG DISKURZUSAIBAN

<i>Szijártó M. István:</i> A közjó fogalma a kora újkori politikai diskurzusokban	499
<i>Höfnich Henrik:</i> „Közönséges boldogság” és „közjó”. Fogalomhasználatok Osvald Zsigmond <i>Az igaz hazafi</i> című művében	505
<i>Kökényesi Zsolt:</i> A hasznos állampolgár képzése. Közjó és oktatás-nevelés kapcsolata a 18. századi Habsburg Monarchiában	519
<i>Szilágyi Márton:</i> A közjó Bessenyei György <i>Tariménes utazása</i> című regényében (1804)	533
<i>Miru György:</i> Morális értékek és megosztható javak a reformkori politikai gondolkodásban	541

TANULMÁNYOK

<i>Patrice M. Dabrowski:</i> A Kárpátok „felfedezése”. Síkvidékiek és hegylakók találkozásai a 19. században	555
<i>Rubén González Cuerva:</i> „A kiváló erdélyi fejedelem”. A török elleni hosszú háború (1593–1606) a <i>relaciones de sucesos</i> tükrében	565

MŰHELY

<i>Mátyás-Rausch Petra:</i> A szatmári bányavidék helyzete Bethlen Gábor uralkodásának első éveiben (1613–1620)	585
<i>Turbucz Dávid:</i> „Ferenc Jóska azt üzenté”. Uralkodói születés- és névnapok az I. világháború alatt	603
<i>Kapitány Adrienn:</i> Közlekedéssel kapcsolatos javaslatok az 1828–1830. évi országos bizottság kereskedelmi munkálatában	615

DOKUMENTUM

<i>Kertész Balázs:</i> A magyarországi obszerváns ferencesek 1499. és 1518. évi konstitúcióinak prologusa	643
--	-----

KERTÉSZ BALÁZS

**A magyarországi obszerváns ferencesek 1499.
és 1518. évi konstitúcióinak prológusa***

Az 1448-ban létrejött magyarországi obszerváns ferences vikáriában a 15. század végén átfogó szabályozásra került sor: 1499-ben az atyai¹ kolostorban tartott káptalan (*capitulum vicariale*) olyan konstitúciókat fogadott el, amelyek részletesen meghatározták a vikária szervezeti felépítését és működését. A szabályzat szerzője az elsősorban *sermo*íróként ismert Laskai Osvát, akit háromszor is megválasztották a két évre szóló vikáriusi tisztségre (1497–1499, 1499–1501, 1507–1509).² A terjedelmes munka két részből áll: az első rész meghatározza az előljárók, azaz a vikárius, az örök (*custodes*), a gvárdiánok és a vizitátorok tisztségét, a második rész pedig a ferences regula magyarozatán keresztül szabályozza a szerzetesek mindennapi életét. Az atyai rendelkezéseknek nincs modern kritikai kiadása, 1827-ben megjelent közlése csupán egy kézirat alapján.³ Említésre méltó ugyanakkor, hogy az 1499 előtti időszakból egyetlen káptalani statútumot sem ismerünk, ami különösen feltűnő annak a ténynek a fényében, hogy 1499 után egészen az 1560-as évekig számos káptalani rendelkezés maradt fenn.⁴

Az 1518. évi konstitúciók keletkezési körülményeit vizsgálva az előző év eseményeiből kell kiindulnunk, melyek mérföldkövet jelentenek Szent Ferenc rendjének történetében. A rend belső problémáinak megoldása érdekében X. Leó pápa (1513–1521) 1517 pünkösdjére *capitulum generalissimum*ot hívott össze Rómába, ahol a konventuálisok és az obszervánsok mellett a kisebb reformcsoportoknak is képviseltetniük kellett magukat. 1517. május 29-én Leó kiadta az *Ite vos in vineam*

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO/00099/14/2) támogatásával készült. E helyen is köszönetet mondok Sarbak Gábornak a kiadás elkészítésében nyújtott segítségével.

1 Ma Šaregrad (Horvátország).

2 *Kertész Balázs*: A magyarországi obszerváns ferences vikária 1499. évi konstitúciói. Megjelenés alatt a Magyar Könyvszemle 2016/3. számában. Osvát életéhez és munkásságához ld. *Horváth Richárd*: Laskai Osvát. Sárkány ny., Bp., 1932.; *Balázs Kertész*: Two Hungarian Friars Minor (Franciscan Observants) in the Late Middle Ages: Pelbart de Temesvár and Oswald de Lasko. In: *Infima aetas Pannonica. Studies in Late Medieval Hungarian History*. Ed. Péter E. Kovács–Kornél Szovák. Corvina, Bp., 2009. 60–78.

3 *Leges ecclesiasticae regni Hungariae et provinciarum adiacentium opera et studio Ignatii comitis de Battyán episcopi Transsilvaniae collectae et illustratae*. III. Claudiopoli, 1827. 609–635.

4 *Leges ecclesiasticae* i. m. (3. jz.) 647–649. [1505], 650–653. [1507], 667–669. [1515]; Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából. II. Szerk. Bunyitay Vincze–Rapaics Rajmund–Karácsonyi János. Szent István Társulat, Bp., 1904. 462–530. [1531–1567]. Az 1539. évi budai káptalan rendelkezéseiről ld. *Kertész Balázs*: Magyarországon készült 16. századi ferences kézirat a Bajor Állami Könyvtárban. Magyar Könyvszemle 128. (2012) 225–226., 232–233.

meam kezdetű bullát, amelyben deklarálta, hogy a rend élén egyetlen „generális miniszter”-nek kell állnia, akinek az összes testvér engedelmisséggel tartozik. A generálist a reformált közösségeknek kell megválasztaniuk a saját soraikból – a nem reformált konventuálisokat tehát kizárta a választásból. A generálishoz hasonlóan a rendi tisztségekre megválasztandó testvéreknek is reformált ferenceseknek kellett lenniük. Az egyes provinciákban működő obszerváns vikáriusok neve „miniszter”-re változott, és ettől kezdve ők voltak a provinciák miniszterei. A bulla kimondja továbbá, hogy az obszervánsoknak és az összes reformált csoportnak egyetlen rendben kell egyesülnie, feladva a különböző korábbi elnevezéseket. A bulla kiadása után néhány nappal, június 1-jén a reformált testvérek generális miniszterré választották Cristoforo Numai da Forliti, az addigi ciszmontán generális vikáriust. Miután a konventuálisok nem fogadták el az új helyzetet, a pápa az ő kérdésüket is rendezte. Az 1517. június 12-én kiadott *Omnipotens Deus* bullában deklarálta, hogy a konventuálisok saját vezetőt választhatnak, akit a *magister generalis* név illet, a provinciáik élére pedig *magister provincialis*okat jelölhetnek ki. X. Leó ezzel elválasztotta egymástól a reformált testvéreket és a konventuálisokat, aminek következtében két önálló szerzetesrend jött létre.⁵

Az 1517. évi *capitulum generalissimum* és X. Leó pápa *Ite vos in vineam meam* kezdetű bullája természetesen a magyar vikária életében is változást hozott, például a magyar vikárius is miniszter lett, a felügyelete alá tartozó területet pedig ettől kezdve következetesen „provincia”-nak nevezték.⁶ A változásokra reagálva az obszerváns vikáriából lett provincia szerzetesei 1518-ban Újlakon, Kapisztrán János sírjánál rendkívüli káptalant tartottak Dereszlényi Albert provinciális miniszter vezetésével. Az atyai konstitúciók jelentőségét jól mutatja, hogy ezen a gyűlésen az 1499. évi szabályzatot aktualizálták az új viszonyoknak megfelelően. Elvégezték például a szükséges terminológiai változtatásokat: a vikária helyett provincia, a vikárius helyett miniszter, a *capitulum vicariale* helyett *capitulum provinciale* szerepel a műben.⁷ Az újlaki határozatok szövege soha nem jelent meg nyomtatásban.

5 John Moormann: *A History of the Franciscan Order. From Its Origins to the Year 1517*. Clarendon, Oxford, 1988. 582–585.

6 A magyarországi obszerváns ferencesek eredetiben fennmaradt iratai. 1448–1526. Közzéteszi Kertész Balázs. *Magyarok Nagyasszonya Ferences Rendtartomány*, Bp., 2015. (Fontes historici Ordinis Fratrum Minorum in Hungaria / Magyar ferences források 7.) 54., 55., 56., 58., 59. sz. – Itt térek ki arra, hogy 1517-ben a magyarországi konventuális rendtartomány elfogadta az obszervanciát, így ettől kezdve két obszerváns provincia működött az országban. Az elnevezésből adódó problémát 1523-ban a burgosi káptalanon küszöbölték ki: az egykori konventuális rendtartományt Szűz Máriáról, az eredendően is obszerváns provinciát pedig a Megváltóról (Salvator) nevezték el. Az előbbi röviden mariánus provinciának nevezzük, az utóbbit szalvatoriánusnak, tagjaikat pedig mariánusoknak, illetve szalvatoriánusoknak. *Karácsonyi János*: Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig. I–II. MTA, Bp., 1922–1924. I. 82–84., 87., 378., 382.

7 *Karácsonyi J.*: i. m. (6. jz.) I. 378–379.; *König Kelemen*: Hatszázéves ferences élet Szécsényben, 1332–1932. Kapisztrán ny., Vác, 1931. 67., 380.: 169. jz.; *Marie-Madeleine de Cevins*: Les franciscains observants hongrois de l’expansion à la débâcle (vers 1450 – vers 1540). Istituto storico dei Cappuccini, Roma, 2008. (Bibliotheca Seraphico-Capuccina 83.) 364., 623.

A kutatás a közelmúltban hangsúlyozta az atyai konstitúciók jelentőségét, vizsgálta mind az 1499. évi, mind az 1518. évi rendelkezések keletkezési körülményeit, feltárta mindkét mű fennmaradt kéziratait, és felhívta a figyelmet a két szabályzat szoros kapcsolatára. Mindez indokolttá teszi a két mű közös kritikai kiadásának az elkészítését.⁸ Jelen tanulmány a két prolóógus ismertetését és kiadását tartalmazza.

A prolóógusok

Laskai Osvát *Sirák fia könyvéből* vett idézetre építi fel az atyai konstitúciók előszavát: „Addidit illis disciplinam, et legem vite hereditavit illos.”⁹ Magyarul: „Megajándékozta őket tudománnyal, s birtokukba adta az élet törvényét.”¹⁰ A prolóógus egészéből kiderül, hogy a szerző a ferencesekre vonatkoztatja a bibliai verset. Mivel az idézet a magyarországi obszerváns ferencesek számára készített szabályzat kezdőmondata, a *disciplina* kifejezésnek minden bizonnyal nem a ’tudomány’ jelentést, hanem a ’rend, szabály’ értelmet tulajdonítja.¹¹ A prolóógusban még egyszer előfordul a szó, a szövegkörnyezetből adódóan az utóbbi értelemben.¹² Osvát a konstitúciók szövegében többször is használja a kifejezést, egyszer ’fegyelem’,¹³ másszor kifejezetten ’szerzetesi fegyelem’ (*regularis disciplina*) értelemben,¹⁴ a többi esetben pedig ’büntetés, fenyítés’ vagy egyenesen ’verés’ jelentésben,¹⁵ de ’tudomány’ értelemben egyszer sem.

A folytatás szerint az Atyaisten megtestesült Igéje, mely az Atya lényegének kisugárzása és képmása, meg akarván világosítani a világba jövő összes embert, először a természeti törvénnyel (*lege nature*), azután az írott törvénnyel (*lege scripture*) világosította meg őket, legutóbb pedig ugyanazon Ige, mely kezdetben Istennél volt, a dicsőséges Szűztől megtestesülve hozzáadta azokhoz – tudniillik a természeti és az írott törvényhez – az evangéliumi törvényt (*evangelicam legem*). Végül az evangéliumi törvény lényegét Szent Ferenc által a kisebb testvérek regulájává foglalta össze, és azzal – mintegy az élet törvényével – a saját népévé tette őket. Ezen a ponton tehát Osvát eljut a ferencesekhez, ugyanakkor visszautal a kezdő bibliai citátumra. A továbbiakban egy zsoltárverset (Ps 18,8) alapul véve és jócskán kibővítve elmondja, hogy az Úr, azaz Jézus Krisztus törvénye bölcsességet ad a kicsinyek-

8 *Kertész B.*: A magyarországi obszerváns ferences vikária i. m. (2. jz.). A kutatás már korábban is hangsúlyozta az atyai rendelkezések jelentőségét, ld. *de Cevins, M.-M.*: i. m. (7. jz.) 72–73.

9 Sirák 17,9. Biblia Sacra iuxta vulgatum versionem. Recensuit Robertus Weber et al. Editionem quartam emendatam praeparavit Roger Gryson et al. Deutsche Bibelgesellschaft, Stuttgart, 1994.

10 Sirák 17,11. : Biblia. Ószövetségi és Újszövetségi Szentírás. Gál Ferenc, Gál József, Gyürki László, Kosztolányi István, Rosta Ferenc, Szénási Sándor és Tarjányi Béla fordításának javított szövege új bevezetővel és szövegmagyarázatokkal. S. a. r. Rózsa Huba. Szent István Társulat, Bp., 2009.

11 *Lexicon Latinitatis medii aevi Hungariae. A magyarországi középkori latinság szótára. III. Kiadásra előkészítette Boronkai Iván és Bellus Ibolya. Argumentum–Akadémiai, Bp., 1992. 167–168.*

12 Függelék, 18–19. sor.

13 *Leges ecclesiasticae* i. m. (3. jz.) 635.

14 Uo. 616.

15 Uo. 613., 623., 626., 629., 634.

nek, vagyis az alázatosoknak, megmutatva az örök élet életformáját (*eterne vite vivendi formam*), ami az igazi bölcsesség. Az elmondottakat evangéliumi idézettel támasztja alá: „Dicsőítelek, Atyám, ég és föld Ura, hogy az okosak és a bölcsék elöl elrejtetted ezeket, és a kicsinyeknek kinyilatkoztattad.”¹⁶ A gondolatmenetet Jézus szavaival folytatja: „Vegyétek magatokra igámat, és tanuljatok tőlem, mert szelíd vagyok és alázatos szívű”,¹⁷ senkit meg nem sértve, és senkit meg nem vetve – teszi hozzá Osvát –, majd ismét Jézus szavait idézi: „Az én igám édes, és az én terhem könnyű.”¹⁸ Ezt követően tér rá a konstitúciók összeállításának a megindolására. Jóllehet a kisebb testvérek szent regulája az isteni kegyelem miatt édes, könnyű és feddhetetlen, az anyaszentegyház különböző okokból kifolyólag mégis konstitúciókat adott hozzá, melyeknek a sokfélesége mind az emlékezés, mind az értelem számára káros. Ezért a magyar obszervánsok mind a pápai konstitúciók, mind a rend általános konstitúciói közül a számukra hasznosakat tekintik a sajátjuknak, megtoldva ezeket a vikária régi szokásaival. A továbbiakban a szerző igyekszik minden kétséget eloszlatni az eljárás helyességét illetően, mondván, hogy nem kárhozatos dolog a pápai vagy az általános rendi konstitúciókhoz valamit hozzáadni vagy azokból valamit elvenni, esetleg megváltoztatni azokat, mivel a magyar obszerváns család szerzetesei nem követnek el bűnt valamely konstitúció áthágásával, kivéve, ha az olyan jellegű, ami az isteni törvény (*divina lege*) vagy az egyház rendelete alapján, vagy a ferences regula tartalma miatt halálos bűnnek minősül. Állítását IV. Jenő pápa (1431–1447) 1444. január 29-én kiadott *Sacrae religionis* kezdetű bullájából vett idézettel támasztja alá, majd ugyanerre a bullára hivatkozva hangsúlyozza, hogy a magyar obszerváns család vikáriusa akkora jogkörrel rendelkezzen, amekkorával a generális miniszter rendelkezne, ha Magyarországon lenne. (A bullára a későbbiekben még visszatérek.) És azért, hogy a testvérek, különösen az előljárók az összegyűjtött anyagból világosan megismerjék a feladatukat és törekedjenek a szent regula hűségesebb megtartására, a vikárius atya a káptalannal együtt először az előljáró testvérek kötelességéről rendelkezik, másodszer pedig a regula tizenkét fejezetén végighaladva magyarázza azt – fejezi be Osvát az előszót.

A szerző számos esetben idézi a Bibliát. Forráskezelő és szövegformáló módszer szempontjából érdemes kiemelni azt a részletet, ahol a zsoltárokról hivatkozik (*psalmista sic ait*), a hivatkozás után azonban nem egy integer zsoltárrészlet következik, hanem egy saját maga által megfogalmazott szöveg, amelyhez a 18. zsoltár egyik versét vette alapul, jelentős mértékben kibővítve annak szövegét (*Lex Domini [...] sapiencia*).¹⁹

Osvát IV. Jenő pápa már említett, 1444. január 29-én kiadott *Sacrae religionis* bulláját is felhasználta.²⁰ A terjedelmes oklevél szerint az egyházfő a keresztény hit

16 Máté 11,25.

17 Máté 11,29.

18 Máté 11,30.

19 Függelék, 22–26. sor.

20 Kiadása: *Annales Minorum seu trium ordinum a s. Francisco institutorum auctore a. r. p. Luca Waddingo Hiberno*. XI. (1437–1447). Editio tertia. Ad Claras Aquas (Quaracchi), 1932. 237–240. (43. sz.). Regesztája: XV. századi pápák oklevelei. II. IV. Jenő pápa (1431–1447) és

védelme és terjesztése érdekében a boszniai vikáriához csatolja a pontosabban meg nem határozott Szkítia, Moldva és Székelyföld ferences kolostorait, Fábián vikáriust (*Fabianum de Bachia*) és utódait szentszéki biztosokká nevezi ki egyrészt az említett három területen, másrészt a vikária többi konventjében és házában, továbbá meghatározza a Szkítiában, Moldvában és Székelyföldön működő kisebb testvérek jogait és kötelességeit. Érdemes kiemelni, hogy IV. Jenő ezzel a bullával erősítette meg Giuliano Cesarini pápai legátus azon intézkedését, amelylyel a konventuális ferencesek magyarországi provinciájához tartozó budai, pesti, szegedi és marosvásárhelyi kolostort átadta a boszniai vikáriának.²¹ Ismert, hogy a Magyar Királyság területén alapított obszerváns ferences kolostorok egészen 1448-ig, az önálló magyar vikária létrejöttéig a bosnyák vikáriához tartoztak.²² Cesarini bíboros lépése és az azt megerősítő pápai rendelet fontos szerepet játszott az obszervancia magyarországi megerősödésében, ugyanis ez volt az első olyan alkalom, amikor a magyarországi konventuális ferenceseknek kolostorokat kellett átadniuk az obszervánsoknak.²³

A *Sacrae religionis* bulla minden bizonnyal nagy jelentőséggel bírt a magyar obszervánsok számára – különösen a kolostorátadások elrendelése miatt. Erre utal, hogy Kórógyi Mátyás, a budai konvent gvárdiánja 1488. március 20-án, Budán Boldogasszonyfalvai Jakab közjegyzővel átíratta a diplomát.²⁴ Az eseményre a ferences kolostor közelében, Drági Tamás személynöknek a Szent György piacon álló házában került sor. A tanúk közül Drági Tamást, Ambrus mestert, a Szent György kápolna rektorát, valamint Ellyevölgyi János mestert, a királyi kancellária *conservator*át említi meg név szerint az oklevél.²⁵ Drági a korszak ismert alakja,

V. Miklós pápa (1447–1455). Kiadja Lukcsics Pál. MTA, Bp., 1938. (Olaszországi magyar oklevéltár 2.) 220–221. (833. sz.).

21 „necon Budae et Pest ac Zegedini atque fori Siculorum [...] consistentia, quae venerabilis frater noster Iulianus, episcopus Tusculanensis, in certis partibus dictae Sedis legatus vobis iam assignavit, et in posterum forsitan assignabit alia, conventus, domos et loca dicti ordinis [...], cum omnibus personis, privilegiis, gratiis, indultis, iuribus et pertinentiis suis predictae vicariae in perpetuum subicimus, unimus et incorporamus”. *Annales Minorum* i. m. (20. jz.) 238. Vö. *Karácsonyi J.*: i. m. (6. jz.) I. 58.

22 *Karácsonyi J.*: i. m. (6. jz.) I. 329–330.; *de Cevins, M.-M.*: i. m. (7. jz.) 40.

23 *F. Romhányi Beatrix*: Ferencesek a késő középkori Magyarországon. In: A ferences lelkeség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára. I–II. Szerk. Öze Sándor–Medgyesy-Schmikli Norbert. PPKÉ BTK–METEM, Piliscsaba–Bp., 2005. I. 116. és 2. jz.

24 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest; = MNL-OL), Diplomatikai Fényképgyűjtemény (= DF) 275 632. Az oklevél kibocsátásának óráját még a kánoni órák szerint adta meg a közjegyző: „hora terciarum vel quasi”, vö. *Csukovits Enikő*: Órahasználat a középkori Magyarországon. *Történelmi Szemle* 34. (1992) 169–171.; *Uő*: A középkori írástudók „munkaideje”. *Levéltári Közlemények* 63. (1992) 12–13. – Kórógyi Mátyás személyére jelenleg ezt az egy adatot ismerem, vö. *Karácsonyi J.*: i. m. (6. jz.) II. 20.

25 „domo scilicet et habitacione egregii domini Thome de Dragy, personalis presencie regie maiestatis cancellarii in theatro sancti Georgii martiris sita”; az oklevél tanúnévsora: „presentibus ibidem pefato domino Thoma Dragy cancellario ac honorabili magistro Ambrosio, rectore capelle sancti Georgii martiris in eadem civitate Budensi fundate, necnon nobili magistro Iohanne de Illewewlgh, conservatore cancellarie regie maiestatis aliisque quampluribus testibus fidedignis”.

akit 1486-ban nevezett ki Mátyás király (1458–1490) a személyes jelenlét bírósága élére.²⁶ A Szent György piacon birtokolt háza a Buda középkori topográfiájára vonatkozó ismereteinket gyarapítja.²⁷ A mai Dísz tér és Tárnok utca területének megfelelő középkori piac az I. (Nagy) Lajos király (1342–1382) által a piactéren alapított Szent György kápolnáról kapta a nevét.²⁸ A közjegyzői oklevél szerint 1488-ban Ambrus mester volt a kápolna rektora. A harmadik tanú, Ellyevölgyi János mester tekintélyes karriert futott be a kúriában: 1498-tól személynöki, 1504-től nádori ítélmesterként dolgozott.²⁹ A közjegyzői *instrumentum* arról tanúskodik, hogy Ellyevölgyi 1488-ban a királyi kancellária alkalmazásában állt mint *conservator*.³⁰ Az erdélyi egyházmegyei Boldogasszonyfalvai Jakab közjegyző működése jelenlegi ismereteim szerint 1485 és 1503 között mutatható ki, a legkorábbi kiadványa Magyi János formuláskönyvében maradt fenn.³¹

(DF 275 632.) Drági Tamás címében a *cancellarius* kifejezés olvasható, ami nem meglepő, mivel forrásainkban a személynök, azaz a királyi személyes jelenlét bíróságának vezetője címében a *locumtenens* mellett a *cancellarius* elnevezés is előfordul, ld. *Bónis György*: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Akadémiai, Bp., 1971. 254–255.; *Szilágyi Loránd*: A magyar királyi kancellária szerepe az államkormányzatban 1458–1526. Bp., 1930. 93–96.

26 *Bónis Gy.*: i. m. (25. jz.) 255–258.; *Vizkelety András*: Drági Tamás. In: Magyar művelődéstörténeti lexikon. II. Főszerk. Kőszeghy Péter. Szerk. Tamás Zsuzsanna. Balassi, Bp., 2004. 249–250.; *C. Tóth Norbert*: Dorogházi László ítélmester pályaképe. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica 138. (2015) 99–100.

27 *Végh András*: Buda város középkori helyrajza. I–II. Budapesti Történeti Múzeum, Bp., 2006–2008. (Monumenta Historica Budapestinensia 15.) I. 156–180.

28 Uo. 63., 76–77.

29 *Bónis Gy.*: i. m. (25. jz.) 359–360. és passim; *Horváth Richárd–Neumann Tibor–C. Tóth Norbert*: Pontot az „i-re”. A Magyarország világi archontológiája című program múltja, jelene és közeli jövője. Turul 86. (2013) 46–47.; *Engel Pál–Lóvei Pál*: Ellyevölgyi János sírköve. Budapest Régiségei 37. (2003) 185–188.

30 1492 elején Ellyevölgyi volt a személynök vezetése alatt álló kisebb kancellária *conservatora* (*cancellarie minoris conservator*), azaz pecsétőre, ld. *Neumann Tibor*: Királyi aláírás és pecsét-használat a Jagelló-kor elején. Turul 83. (2010) 44. A *conservator* tisztségéhez ld. *Hajnik Imre*: A királyi könyvek a egyes házakbeli királyok korszakában. MTA, Bp., 1879. 11–13.; *Szilágyi L.*: i. m. (25. jz.) 13., 98.; *Bónis Gy.*: i. m. (25. jz.) 231–233. és V., VII–VIII. tábla; *Kubinyi András*: A Mátyás-kori államszervezet. In: Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára. Szerk. Rázsó Gyula–V. Molnár László. Zrínyi, Bp., 1990. 84.; *Neumann T.*: i. m. 34., 44.

31 1485. okt. 24., Buda: *Martinus Georgius Kovachich*: Formulae solennes styli in cancellaria curiaque regum, foris minoribus ac locis credibilibus authenticisque Regni Hungariae olim usitati. Pesthini, 1799. 365–366. (383. sz.); 1488. márc. 20., Buda: DF 275 632.; 1490. júl. 5., Buda: DF 252 105.; 1495. jún. 23. (a kiállítás helye az oklevél rossz állapota miatt olvashatatlan): DF 287 852.; 1503. szept. 18., Óbuda: MNL-OL Diplomatikai Levéltár 21 207. Az utolsó adathoz ld. *Érdúj helyi Menyhért*: A közjegyzőség és hiteles helyek története Magyarországon. A M. Királyi Közjegyzők Országos Egyesülete, Bp., 1899. 147., 158. Tonk Sándornak a középkori Erdélyben működő, ill. onnan származó közjegyzőket felsoroló tanulmánya nem említi Boldogasszonyfalvai Jakabot, ld. *Tonk Sándor*: A középkori közjegyzőség Erdélyben. In: Művelődéstörténeti tanulmányok. Szerk. Csetri Elek–Jakó Zsigmond–Sipos Gábor–Tonk Sándor. Kriterion, Bukarest, 1980. 36–61., 271–274. A közjegyzőség középkori magyarországi történetéhez ld. még *Csukovits Enikő*: Közjegyzők a középkori Magyarországon. In: 700 éves a közjegyzőség Magyarországon. Szerk. Rokolya Gábor. Magyar Országos Közjegyzői Kamara, Bp., 2008. 54–73. Magyi

IV. Jenő pápa bulláját minden bizonnyal a budai konventben őrizték, mivel a diplomát a budai gvárdián íratta át Budán. Említésre méltó, hogy a magyarországi obszerváns ferencesek krónikája utal egy másik, IV. Jenő által kiadott bullára, amelyet szintén a budai kolostorban őriztek.³²

Osvát a prológusban pontosan hivatkozik a *Sacrae religionis* bullára (*Eugenius papa quartus in privilegio, quod incipit Sacre religionis*), majd szó szerint idézi (*Quodque [...] incurrat*).³³ Ahogy arra feljebb utaltam, az idézettel azt az álláspontját igyekszik igazolni, mely szerint a magyar vikária testvérei nem követnek el bünt valamely konstitúció áthágásával. Közvetlenül a citátum után ismét a diplomára hivatkozva (*Ibi denique continetur*) kijelenti, hogy a magyar obszerváns család vikáriusa akkora jogkörrel rendelkezzen, amekkorával a generális miniszter rendelkezne, ha jelen – azaz Magyarországon – lenne (*quod [...] haberet*).³⁴ A szerző ebben az esetben tartalmilag merít a bulla azon részéből, amelyben a pápa a mindenkori boszniai vikáriust szentszéki biztossá nevezi ki egyrészt Szkítiában, Moldvában és Székelyföldön, másrészt a boszniai vikáriában, továbbá kimondja, hogy a mindenkori boszniai vikárius akkora jogkörrel bírjon az említett területeken, amekkorával a generális miniszter bír, illetve bírna, ha az említett területeken jelen lenne.³⁵ Osvát az azóta történt változásoknak megfelelően módosít a szövegen: a prológusban nem a boszniai, hanem a magyarországi vikárius jogköréről van szó, hiszen a magyar obszerváns házak 1448 óta önálló vikáriát alkottak. A szerző tehát már az előszóban fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy a magyar vikárius milyen kiterjedt jogkörrel rendelkezik. Feltehetőleg ezzel is a vikária helyzetét kívánta erősíteni.

Ahogy azt a függelékben olvasható kiadás is tükrözi, az atyai és az újlaki konstitúciók előszava nagyfokú egyezést mutat. Az eltérések elsősorban abból adódnak, hogy 1518-ban az alapul vett atyai konstitúciók szövegét aktualizálták, például: *vicarialia – provincialia, familie – provincie, vicarius nostre familie – minister nostre provincie*.

János formuláskönyvéről a legújabb tanulmány: *Dreska Gábor*: Jegyzetkönyv, mintakönyv, tankönyv. A Magyi-formulárium. In: *Arcana tabularii*. Tanulmányok Solymosi László tiszteletére. I–II. Szerk. Bárány Attila–Dreska Gábor–Szovák Kornél. Bp.–Debrecen, 2014. I. 43–51.

32 *Franciscus Toldy*: *Analecta monumentorum Hungariae historicorum literariorum maximum inedita*. Pestini, 1862. 242., vö. *Kertész Balázs*: *A magyarországi obszerváns ferencesek krónikájának szerzőségéhez*. In: *Nyolcszáz esztendő a ferences rend. Tanulmányok a rend lelkeségéről, történeti hivatásáról és kulturális-művészeti szerepéről*. I–II. Szerk. Medgyesy S. Norbert–Ötvös István–Óze Sándor. Írott Szó Alapítvány–Magyar Napló, Bp., 2013. I. 174.

33 Függelék, 44–48. sor.

34 Függelék, 48–50. sor.

35 „ipsisque Fabiano, vicariis et substitutis (*recte* ipsique Fabianus, vicarii et substituti – K. B.) [...] in omnibus et singulis subiectis, unitis et incorporatis ac aliis conventibus, domibus et locis vicariae praedictis [...] in omnibus, tam gratiam, quam iustitiam concernentibus et aliis quibuscumque omnimodam iurisdictionem, potestatem et facultatem habeant et exercere possint, quas generalis minister dicti ordinis pro tempore existens in illis habet, et, si in dictis partibus praesens foret, habere et exercere posset.” *Annales Minorum* i. m. (20. jz.) 238.

A kéziratok

Jelenlegi ismereteim szerint két kódex tartalmazza az atyai konstitúciók szövegét, egy harmadik kódex pedig lappang vagy elveszett.

B A kódexet a gyulafehérvári Batthyány Könyvtár őrzi. Szentiványi Róbert a könyvtár kézíratairól készített katalógusában 1499 és 1516 közé datálta a kötetet.³⁶ E kézirat alapján készítette el Batthyány Ignác erdélyi püspök a konstitúciók 1827-ben megjelent kiadását.³⁷

Gy1 A kódex a Gyöngyösi Ferences Könyvtárban található, tartalmát a 16. század első negyedében másolták. A konstitúciók leírására 1512-ben került sor.³⁸ A kötetnek nincs modern feldolgoása.

Gy2 A kódex a 20. század elején szintén a Gyöngyösi Ferences Könyvtárban volt, azóta azonban lappang vagy elveszett.³⁹ Melich János a 19. század végén röviden ismertette a kötet tartalmát, amiből kiderül, hogy az atyai konstitúciókat szintén 1512-ben másolták le.⁴⁰ Ugyanő közölte a kötetben található több mint 400 magyar glosszát, amelyeket – négy kivételével – az atyai konstitúciókat tartalmazó oldalakra írtak be.⁴¹ A tanulmány különlenyomata két fotót is tartalmaz a kódexből (fol. 37v–38r), mégpedig a konstitúciók második részéből, a regula ötödik fejezetének magyarázatából.⁴²

Az újlaki konstitúciók teljes szövegét két kézirat tartotta fenn, egy további kötet pedig csak egy töredékét őrzi.

Gy3 A kézirat a Gyöngyösi Ferences Könyvtárban található, modern feldolgoása nincs.⁴³ A nyomtatott és kézíratos szövegeket egyaránt tartalmazó könyv 363.

36 Jelzete: R. II. 148. *Robertus Szentiványi: Catalogus concinnus librorum manuscriptorum Bibliothecae Batthyányanae.* Szeged, 1958. 172–176. A konstitúciók: fol. 1r–26r. E helyen is köszönetet mondok Marie-Madeleine de Cevins-nek, amiért a konstitúciókról készített felvételeit a rendelkezésemre bocsátotta.

37 *Kertész B.*: Magyarországon készült 16. századi ferences kézirat i. m. (4. jz.) 219. Batthyány Ignáchoz ld. *Jakó Zsigmond*: Batthyány Ignác, a tudós és a tudományszervező. Magyar Könyvszemle 107. (1991) 353–375.

38 Jelzete: Cod. med. Gyöngy. 4. A konstitúciók: fol. 1r–29v. A kéziratban található beginszabályzat kiadását ld. *Korányi András*: Egy XVI. századi ferences beginszabályzat. In: *A ferences lelkeség i. m.* (23. jz.) I. 130–142.

39 *Kertész B.*: Magyarországon készült 16. századi ferences kézirat i. m. (4. jz.) 225.

40 *Melich János*: A gyöngyösi glosszák kódexe. Magyar Könyvszemle 6. (1898) 420–421.

41 *Uő*: A gyöngyösi glosszák. Nyelvtudományi Közlemények 28. (1898) 304–324.

42 *Uő*: A gyöngyösi glosszák. Bp., 1898. A két felvétel a 324. oldal után látható, vö. *Leges ecclesiasticae i. m.* (3. jz.) 627.

43 Jelzete: Cod. med. Gyöngy. 3.

levelének rektóján az újlaki konstitúciók vége olvasható.⁴⁴ A könyv elején található tartalomjegyzék szerint a konstitúciók szövege a 340. levélen kezdődött,⁴⁵ azonban a művet az utolsó fólió kivételével – ismeretlen időpontban – kiemelték a kötetből, így jelenleg a 339. fólió után a 363. következik.

M A kéziratot a müncheni Bayerische Staatsbibliothek őrzi, modern feldolgozása 2012-ben jelent meg.⁴⁶ A szövegek döntő többségét – köztük a konstitúciókat is – 1535-ben másolták le a sóvári⁴⁷ kolostorban.

Gy4 A kézirat szintén a Gyöngyösi Ferences Könyvtárban található.⁴⁸ A konstitúciók szövegét 1538-ban másolta le Paksi Lukács testvér, a vámosi⁴⁹ kolostor gvárdiánja. Bár a kötet régóta ismert a kutatás előtt, feldolgozására mind ez idáig nem került sor.⁵⁰

A fennmaradt kötetek mellett a lappangó vagy elveszett kéziratokról is szót kell ejtenünk. A csíksomlyói ferences kolostor könyvállományáról Ábel Jenő és Fejérpataky László is készített feljegyzést. Mindketten megemlítik azt a két kötetet, amelyek az újlaki konstitúciókat is tartalmazták. A korábbi, 147 levélből álló bőrkötéses papír kéziratot Ábel a 16. század elejére datálta, megjegyezve, hogy a borítón az 1523-as évszám szerepel. Fejérpataky szerint a kötetnek azt a részét, amely a szabályzatot is magában foglalta, 1520 és 1525 között állították össze.⁵¹

44 Az oldal fotóját ld. *Fáy Zoltán: A Gyöngyösi Ferences Könyvtár. Ferences plébánia és rendház, Gyöngyös, 2012. 20.*

45 Fol. 4r: „Constitutiones provincie Hungarie [...] fo. CCC40 et seq.”

46 Jelzete: Clm 9071. A konstitúciók: fol. 46r–87v. *Kertész B.: Magyarországon készült 16. századi ferences kézirat i. m. (4. jz.) 212–233. A tanulmányban a szabályzatot még az atyai konstitúciókkal azonosítottam: uo. 218–219.*

47 Ma Solivar (Szlovákia).

48 Jelzete: Cod. med. Gyöngy. 6. A konstitúciók: fol. 1r–40v.

49 Ma Sajóvamos (Magyarország).

50 *Kollányi Ferenc: Magyar ferenczrendiek a XVI. század első felében. Századok 32. (1898) 407.; König K.: i. m. (7. jz.) 380.: 169. jz. Blahó Vince (1725–1785) ferences rendtörténész a következő megjegyzést írta a kézirat elejére a konstitúciókkal kapcsolatban: „Constitutiones primae familiae fratrum minorum in Hungaria de observantia, iam ut provinciae, ad normam vicarialium statutorum Athyensium anno 1499 conditorum innovatae in conventu Uylakiensi ad s. Ioannem Capistrano, anno 1518, sub primo ministro provinciali, p. Alberto de Deresleny. Descripta manu f. Lucae de Pakos anno 1538, tum guardiani conventus Vamosiensis, prope Miskolcz.” A szöveget közli *König K.: i. m. (7. jz.) 380.: 169. jz. Blahó Vincéhez ld. Molnár Antal: A török kori Kecskemét ferences krónikása: Blahó Vince (1725–1785). Cumania 18. (2002) 171–206.**

51 Ábel Jenő jegyzetei a csíksomlyói ferencesek könyvtárából. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ (Budapest), Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Ms 335/6. fol. 26r–27r. (a rektó oldalak jobb alsó sarkában található fóliószámozás szerint); *Fejérpataky László: Csíksomlyói jegyzetek. 1908. július 14–18. Országos Széchényi Könyvtár (Budapest), Kézirattár, Fol. Hung. 1525. fol. 5r. Az újlaki konstitúciók oldalszámai: fol. 20r–79r. Fejérpataky László közlése alapján Karácsonyi János is hivatkozott erre a kötetre, ld. *Karácsonyi J.: i. m. (6. jz.) I. 379.**

Mindkét kutató közölte a konstitúciók első, címként is értelmezhető mondatát,⁵² valamint a szabályzat szövegét megelőző megjegyzést, amelyből kiderül, hogy a felhasznált forrásokat jelölő betűk ebben a kéziratban is végigkísérték a mű szövegét a lapszálon.⁵³ Fejérpataky az 55. levél rektójának felső szélére írt magyar glosszákat is lejegyezte.⁵⁴ A későbbi, 131 levélből álló bőrkötéses papír kéziratot Ábel a 16. századra, Fejérpataky a 16. század közepére datálta. Az előbbi azt is feljegyezte, hogy a konstitúciók szövege mellett itt-ott egykorú magyar glosszák olvashatóak.⁵⁵ Sajnos a ferences könyvtár fennmaradt, jórészt a csíkszeredai Csíki Székely Múzeumban őrzött anyagában nem található a két *manuscriptum*.⁵⁶

Blahó Vincének Gy4-ben olvasható megjegyzése arról tanúskodik, hogy a ferences rendtörténész váradi kéziratokból is ismerte az újlaki konstitúciókat.⁵⁷

A kiadás módja

Mivel az atyai és az újlaki konstitúciók prologusa nagymértékben megegyezik egymással, a két előszót együtt közlöm. A szöveg csak a címként is felfogható első mondat esetében válik két hasábra. Azokban az esetekben, amikor az 1518. évi szabályzat prologusát fenntartó két kézirat (M, Gy4) – és csak ez a két kézirat – egységesen eltér az 1499. évi szövegtől, az újlaki konstitúciók textusát jegyzetben közlöm. A két szabályzat teljes szövegének a kiadására nézve is ez a közlési mód

52 Úgy tűnik, hogy Fejérpatakyval szemben Ábel a teljes mondatot lejegyezte, ezért őt idézem: „Incipiunt constitutiones (a kéziratban constiones [!] – K. B.) provinciales innovate per ministerium provincie Hungarie de regulari observancia ex consilio diffinitorum, ex consensu capituli anno MDXVIII. apud Beatum Capistranum in conventu de Wylak celebrati dicte provincie pro salubri et pacifico statu observanciaque regulari inter fratres conservandas”.

53 Fejérpataky Lászlót idézem: „Constitutiones subsequentes sunt comportate ex diversis, prout littere in marginibus posite representant”, vö. *Kertész B.: A magyarországi obszerváns ferences vikária i. m. (2. jz.)*.

54 A glosszák a következő szöveghez tartoztak: „Quilibet conventus sive locus habeat suum procuratorem, iconomum, sindicum et actorem”. A glosszák: „vulgo gondwiseleth–procuratorem, hazhozlatoth–iconomum, ighwiseleth–sindicum, olthalmasoth–actorem”, vö. *Karácsonyi J.: i. m. (6. jz.) I. 378–379*.

55 Ábel Jenő jegyzetei i. m. (51. jz.) fol. 25r–v; *Fejérpataky L.: i. m. (51. jz.) fol. 5r*. Az újlaki konstitúciók oldalszámai: fol. 16r–93r. A szabályzat rubrummal írt címe, amelyet csak Ábel jegyzett le, majdnem szó szerint megegyezik a korábbi kéziratban olvasható címmel: „Incipiunt constitutiones provinciales innovate per ministerium provincie Hungarie de regulari observancia ex consilio diffinitorum et consensu capituli anno Domini millesimo quingentesimo decimo octavo apud Beatum Capistranum de Wylak pro salubri et pacifico statu observanciaque regulari inter fratres conservandas”.

56 *Muckenhaupt Erzsébet: A csíksomlyói ferences könyvtár kincsei. Könyvleletek 1980–1985. Ballasi–Polis, Bp.–Kolozsvár, 1999.*; *A Csíki Székely Múzeum gyűjteményei. Szerk. Gyarmati Zsolt–Szatmári László. Csíki Székely Múzeum–Csíkszereda Kiadóhivatal, Csíkszereda, 2004. 27–35.* Muckenhaupt Erzsébet elektronikus levélben (2016. jún. 5.) is tájékoztatott arról, hogy a két kézirat nincs meg a ferences könyvtár jelenleg ismert anyagában. Segítségéért ezúton is köszönetet mondok.

57 Függelék, 3. jegyzet. Blahó Vincéhez ld. az 50. jegyzetet!

tűnik a legmegfelelőbbnek. Jelen kiadás elkészítése során a legjobb szöveg megállapítására törekedtem B, Gy1, M és Gy4 alapján.

A szöveget normalizáltam.⁵⁸ Az „u” és „v” betűket hangértéküknek megfelelően írtam át, a „j” használatát mellőztem, a magánhangzó előtt álló „ti” betűkapcsolatot „ci”-ként egységesítettem, mivel B-ben, M-ben és Gy4-ben következetesen „ci” szerepel. Nagy kezdőbetűvel írtam a tulajdonneveket, a *Virgo* kifejezést, amennyiben Szűz Máriát jelöli, továbbá IV. Jenő pápa *Sacre religionis* kezdetű bullájának kezdőszavát. A szavak egybe- vagy különírását illetően a klasszikus latinságot tekintettem mérvadónak.⁵⁹

A szöveget értelem szerint központosztam. Megemlítendő, hogy csak B másolója alkalmazott zárójelet, a zárójelbe tett szövegek Gy1-ben rendszerint két vessző között állnak. Ezeket a szövegrészeket is értelem szerint központosztam, a zárójeleket nem tüntettem fel a szövegben, és az apparátusban sem utalok rájuk.

Az egy betűvel rövidített, gyakran előforduló szavakat jelzés nélkül oldottam fel, például *p. v. = pater vicarius*. A bibliai idézeteket kurziváltam, a nem bibliai, szó szerinti citátumok idézőjelbe kerültek, a nem szentírási és nem szó szerinti idézeteket pedig idézőjel nélkül normál betűvel közöltem. A nyilvánvaló, egyszerű tollhibákat megjegyzés nélkül javítottam, elkerülendő a jegyzetapparátus fölösleges duzzasztását. Az eltérő olvasatokat a filológiai jegyzetek tartalmazzák.

A négyszintű latin nyelvű jegyzetapparátus első szintje a történeti és magyarázó jegyzeteket tartalmazza, melyek hagyományos lábjegyzetek formájában folyamatos számozással mennek végig a kiadáson. A második szinten kaptak helyet az 1518. évi konstitúciók prológusát fenntartó két kéziratnak (M, Gy4) az 1499. évi szövegtől egységesen eltérő olvasatai. A harmadik szint a filológiai jegyzeteket, a negyedik pedig a bibliai és nem bibliai idézetek azonosítását foglalja magában. Az utóbbi három szint a főszöveg melletti sorszámozásra utal.

Rövidítések

Általános rövidítések: add. = addidit; cf. = confer; corr. = correxit; del. = delevit; ed. = editio; in marg. = in margine; o. i. = ordine inverso; om. = omisit; p. = pagina; suprascr. = superscriptum.

A bibliai könyvek rövidítéseiben az 1994. évi stuttgarti *Vulgata*-kiadást követtem.⁶⁰

A könyvészeti forrás: *Annales Minorum XI. = Annales Minorum seu trium ordinum a s. Francisco institutorum auctore a. r. p. Luca Waddingo Hiberno. XI. (1437–1447). Editio tertia. Ad Claras Aquas (Quaracchi), 1932.*

58 Pl. *ewangelicam = evangelicam, contempnendo = contemnendo, nanque = namque, lympidissime = limpidissime, swave = suave.*

59 Pl. *revera = re vera, inquantum = in quantum, unacum = una cum.* Itt jegyzem meg, hogy a B szövegét másoló kéz gyakran írt külön, ezeket a szavakat egybeírtam, pl. *in maculata = immaculata, in punitum = impunitum, in dubitanter = indubitanter, ad minicula = adminicula.*

60 Ld. a 9. jegyzetet!

Függelék

⟨Constitutiones anni 1499⟩

In nomine Domini incipiunt constitutiones nove familie Hungarie ex constitutionibus papalibus, generalibus ac vicarialibus comportate pro fratrum minorum pacifico statu regularique observancia, ex voluntate reverendi patris vicarii¹, cum consensu capituli vicarialis celebrati in loco nostro de Athya², anno Domini millesimo quadringentesimo nonagesimo nono.

Prologus in constitutiones novas vicariales sequitur

Addidit illis disciplinam, et legem vite hereditavit illos. Ecce XVII. Incarnatum namque altissimi Dei patris Verbum, quod *splendor est et figura substancie illius, illuminare volens omnem hominem venientem in hunc mundum* illustravit primo lege nature, deinde lege scripture, novissime vero idem Verbum, quod *in principio erat apud Deum*, ex gloriosa Virgine incarnatum illis superaddidit evangelicam legem, legem, inquam, gracie, vite et discipline limpide continentem. Cuius quidem legis evangelice tandem medullam summariam per seraphicum patrem nostrum, Franciscum in regulam congegessit fratrum minorum, ipsosque cum illa sibi *in populum peculiarem* benigno federe hereditavit, quasi lege vite, de qua lege psalmista sic ait: *Lex Domini*, scilicet nostri Iesu Christi *immaculata* nullum, videlicet malum impunitum permittens, sed *animas* devote ad se *convertens, fidele* re vera *testimonium* illius reddens indubitanter opportuno tempore tam temporale, quam eternale promissum, *sapientiam* denique *prestans parvulis*, id est humilibus, demonstrando eterne vite vivendi formam, que vera censetur sapientia. Unde legislator ipse Christus, filius Dei vivi de hac lege commendans munificam bonitatem Patris eterni dicebat: *Confiteor tibi, Pater, domine celi et terre, quia abscondisti hec a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis.*

¹ „Osvaldi de Lasko“ in marg. Gy1, annotatio fratris Vincentii Blahó OFM.

² Atya, hodie Šarengrad (Croatia).

³ „In Uylak, apud beatum Capistranum 1518 celebrati. Vide manuscripta Varadiana.“ In marg. Gy4, annotatio fratris Vincentii Blahó OFM.

22 psalmista] psalmus M Gy4

1–2 In ... ex] rubro et litteris maioribus B 1R In nomine Domini] om. Gy4 2 Hungarie] Ungarie Gy1 4–8R ex ... generalis] pro salubri pacificoque statu eiusdem provincie ex diversis et commissione et auctoritate reverendissimi patris ministri generalis comportate Gy4 5 minorum] om. B 8 celebrati] om. Gy1 9 quadringentesimo] quadringentesio in marg. Gy1, veri similiter alia manu 10 nono] celebrato add. Gy1, titulus litteris maioribus Gy1 10R etc.] om. et add. feliciter Gy4; titulus litteris maioribus M, cum rubro Gy4 12–13 Prologus ... sequitur] om. Gy1 M Gy4, cum rubro B 14 illos] eos B M Gy4 14 Ecce XVII.] Ecce 17 M 15 Dei] om. M 15 quod] est del. M 15 est] suprascr. M 17 erat] suprascr. cum rubro B 18 illis] illi M 18 evangelicam legem] o. i. Gy1 18 gracie, vite] o. i. Gy4 19 limpide] limpidissime Gy1 19 legis evangelice] o. i. Gy4 21 sibi ... populum] in populum sibi M 21 lege] eterne add. Gy4 22 scilicet ... Christi] om. Gy4 22 scilicet] om. Gy1 M 22 Iesu Christi] om. M 25 vivendi] corr. ex veniendi alia manus Gy4 26 Christus] om. Gy1 26–27 de hac ... eterni] de hac lege Patris eterni commendans munificam bonitatem B M, de hac lege commendans Patris munificam bonitatem Gy1

14 Addidit ... illos] Sir 17,9 15 splendor ... illius] cf. Hbr 1,3 15–16 illuminare ... mundum] cf. Io 1,9 17 in ... Deum] cf. Io 1,1–2 21 in ... peculiarem] Dt 14,2 22–25 Lex ... parvulis] cf. Ps 18,8 27–28

⟨Constitutiones anni 1518⟩

In nomine Domini incipiunt constitutiones provincie Hungarie fratrum, scilicet minorum sancti Francisci de observancia ex diversis pro salubri et pacifico statu eiusdem provincie observanciaque regulari comportate et ex commissione ac auctoritate reverendissimi patris ministri generalis per ministrum provinciale ex consilio diffinitorum et consensu patrum capituli³ approbate etc.

5R

10R

Dehinc ad eandem cohortando invitabat: *Tollite*, inquit, *iugum meum super vos, et discite a me, quia mitis sum et humilis corde*, neminem scilicet ledendo, ac neminem contemnendo, *iugum enim meum suave est, et onus meum leve*. Quamquam nimirum ipsa minorum sacra regula divina gracia sit suavis, levis et irreprehensibilis, tamen tum propter humani actus varietatem, tum etiam casuum emergentium multipliciter, tum insuper conscientiarum timorosarum securitatem ad dictam regulam sacrosancta mater ecclesia superaddit multimodam constitutionum differentiam, cuius quidem varietas tam memorie, quam intelligencie est inimica. Et ideo, ut breviate facilius serventur, de illarum flosculis constitutionum, tam papalium, quam generalium utilia queque nostre conversacioni adminicula nobis vindicemus, nostra quoque antiqua superaddendo vicarialia instituta. Nec super his quispiam tacitis secum causetur cogitationibus, quod minime expediat quicquam ad papales seu generales addere constitutiones, aut etiam demere, vel quomodolibet variare, quia absque aliquo consciencie scrupulo fixe est tenendum, quod nullius transgressio constitutionis ad peccatum aliquod nostre familie fratres astringit, nisi talis foret transgressio, que divina lege vel sancte ecclesie ordinatione seu ex regule tenore obligaret ad peccatum mortale, pro eo, quod felix recordacionis Eugenius papa quartus in privilegio, quod incipit «*Sacre religionis*»⁴, a quarumcumque constitutionum modo predicto alleviavit transgressione sic inquit: „Quodque vos et quilibet vestrum ex transgressione quarumcumque constitutionum predicti ordinis presencium et futurarum, dummodo, in quantum fragilitas humana patitur, regulam dicti ordinis studeatis observare, peccatum aliquod minime incurratis.” Ibi denique continetur, quod reverendus pater vicarius nostre familie tantam ordinandi facultatem habeat, quantam reverendissimus pater generalis minister, si presens esset, haberet. Et ideo, ut fratres, presertim prelati suum officium ex recollectis exequi clarius sciant, ac ipsam sacram regulam devocius observare studeant, primo reverendus pater vicarius una cum capitulo de officii presencium fratrum ordinat, secundo per duodecim regule capitula discurrendo eam declarat.

⁴ Eugenius IV, *Bulla Sacrae religionis*, 1444 Ian. 29, ed. *Annales Minorum XI*. nr. 43. (p. 237–240).

34 mater] Romana *M Gy4* 35 differentiam] disciplinam *M Gy4* 38 superaddendo] superaddentes *M Gy4* 38 vicarialia] provincialia *M Gy4* 39 quispiam] quisquam *M Gy4* 41 aliquo] *om. M Gy4* 42 familie] provincie *M Gy4* 47 fragilitas humana] *o. i. M Gy4* 49 Ibi ... familie] Ex eodem privilegio patet, quod minister nostre provincie *Gy4*; *sed corrupte*: Ex eodem privilegio pater noster, minister provincie *M* 52–53 reverendus ... capitulo] *om. M Gy4* 53 ordinat] ordinatum est. *M Gy4* 53–54 secundo ... declarat] *om. M Gy4*

29 Dehinc] Deinde *Gy4* 29 cohortando] exhortando *M*, dicebat *del. Gy1* 29 invitabat] dicebat *Gy4* 30 a me] *om. M* 30 neminem] *om. M* 32 sacra regula] *o. i. M* 32 levis] *om. Gy1* 35 differentiam] distanciam *Gy1*, *lectio incerta* 35 cuius] quarum *B* 35 quidem] varietatem *del. M* 35 quam] memorie *del. et add. suprascr.* intelligencie *M* 36 breviate facilius] *o. i. B Gy1* 38 vindicemus] vendicemus *B Gy1 M Gy4* 38 nostra quoque] nostraque *Gy1* 38 super] insuper *Gy1* 39 causetur] censetur *B Gy1* 39 quod] cuiquam *om. B* 39 quicquam] quidquam *B* 41 consciencie scrupulo] *o. i. B* 42 aliquod] aliquid *suprascr. B* 43 peccatum] *om. B M Gy4* 44 privilegio] principio *B*, *in marg. superiore alia manus add.* privilegii 45 quarumcumque] quarumlibet *Gy1* 45 alleviavit] alleviat *Gy4* 46 sic ... transgressione] *om. Gy1* 47 ordinis] fratres *del. M* 47 futurarum] futurorum *Gy4* 48 dicti] vestri *Gy1* 48 observare] *in marg. cum rubro B* 48 Ibi] quoque *add. Gy1* 50 habeat] habet *Gy4* 50 reverendissimus] reverendus *Gy1* 50 pater] *om. B* 51–52 ac ipsam ... studeant] *om. Gy1* 52–53 reverendus ... capitulo] *del. alia manus Gy1* 53 presencium fratrum] *o. i. Gy4* 53 ordinat] ordinatur *Gy1*, *corr. ex ordinat alia manus*

29–30 *Tollite ... corde*] Mt 11,29 30–31 neminem ... contemnendo] cf. *Nicolaus de Lyra*: Postilla super totam Bibliam. I–III. Venezia, 1488. III. c.3v: „discite a me, quia mitis sum, nullum ledendo, et humilis corde, neminem contemnendo”. (<https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=ucm.5316856213;view=1up;seq=52>); Osualdus de Lasko: Sermones de sanctis Biga salutis intulati, sermo XCVIII, De sanctis Simone et Iuda apostolis. „Math. XI: Discite a me, quia mitis sum. Glossa: Neminem contemnendo et humili corde neminem ledendo.” (<http://sermones.elte.hu/szovegkiadasok/latinul/laskaiosvat/index.php?file=os/os098>) 31 *iugum ... leve*] Mt 11,30 46–48 Quodque ... incurratis] *Annales Minorum XI*. nr. 43. (p. 240.) 48–50 reverendus ... haberet] cf. *Annales Minorum XI*. nr. 43. (p. 238.)

BALÁZS KERTÉSZ
THE PROLOGUE OF THE 1499 AND 1518 CONSTITUTIONS
OF THE OBSERVANT FRANCISCANS IN HUNGARY

The Hungarian Observant Franciscan vicary, established in 1448, underwent a thoroughgoing reorganisation at the end of the 15th century. The chapter (*capitulum vicariale*) held in 1499 at the monastery of Atya (today Šarengrad, Croatia), accepted constitutions which determined in detail the organisational structure and functioning of the vicary. These, in fact, are the earliest known decisions of the vicary. The author of the regulation was Osvát Laskai, much better known as a writer of *sermones*, who was three times elected for the two-year vicarial office (1497–1499, 1499–1501, 1507–1509). The long work consists of two parts: while the first defines the offices of the superiors, that is, of the vicar, the *custodes*, the guardians and the visitors (*visitatores*), the second regulates the everyday life of the friars through an explanation of the Franciscan rule. The constitutions of Atya are not available in a modern critical edition, its only edition of 1827 being based on one single manuscript.

That important milestone in the history of the Franciscan Order, the Roman *capitulum generalissimum* of 1517, and Pope Leo X's Bull of *Ite vos in vineam meam*, naturally effected considerable changes in the life of the Hungarian vicary as well. For instance, the Hungarian vicar also became a minister, and the area under his supervision was consequently called a province. In reaction to the changes, the friars of the new province gathered in 1518 for an extraordinary chapter, under the leadership of provincial minister Albert Dereszlényi, at the tomb of Giovanni da Capestrano at Újlak (Ilok, Croatia). The importance of the constitutions of Atya is reflected by the fact that in 1518 the regulation of 1499 was merely updated in accordance with the new conditions. Among others, the necessary terminological modifications were carried out: vicary was changed to province, vicar to minister, and *capitulum vicariale* to *capitulum provinciale*. The text of the constitutions of Újlak has never appeared in print.

The two sets of constitutions are thus closely connected to each other. The present study offers the description and edition of their respective prologues, a preliminary to the forthcoming critical edition of the two regulations.

CONTENTS

THE COMMON GOOD IN THE DISCOURSES OF THE LATE ANCIEN RÉGIME IN HUNGARY

István M. Szijártó: The Concept of Common Good in Early Modern Political Discourse	499
Henrik Hönich: “Public Happiness” and “Common Good”. On the Terminology of <i>The True Patriot</i> by Zsigmond Osvald	505
Zsolt Kökényesi: The Training of Useful Citizens. The Relations between Common Good and Education in the 18th-Century Habsburg Monarchy	519
Márton Szilágyi: The Common Good in György Bessenyei’s Novel <i>Tariménes útazása</i> (The Journey of Tarimenes) (1804)	533
György Miru: Moral Values and Divisible Goods in the Political Thinking of the “Reform Era”	541

STUDIES

Patrice M. Dabrowski: “Discovering” the Carpathians. Encounters between Lowlanders and Highlanders in the 19th Century	555
Rubén González Cuerva: “The prodigious Transylvanian prince”. The “long war” against the Ottoman Empire (1593–1606) in the Mirror of the <i>relaciones de sucesos</i>	565

WORKSHOP

Petra Mátyás-Rausch: The Mining Region of Szatmár in the First Years of Gábor Bethlen’s Rule (1613–1619)	585
Dávid Turbucz: “Francis Joseph Sent a Message”. Imperial Birth- and Namedays during World War I	603
Adrienn Kapitány: Traffic-Related Proposals in the Commercial Elaborations of the National Committee of 1828–1830	615

DOCUMENTS

Balázs Kertész: The Prologue of the 1499 and 1518 Constitutions of the Observant Franciscans in Hungary	643
--	-----

E számunk szerzői

HÖNICH HENRIK, megbízott kutató (Molnár Tamás Kutató Központ) • KAPITÁNY ADRIENN, PhD-hallgató (ELTE) • KERTÉSZ BALÁZS PhD, tud. kutató (Országos Széchényi Könyvtár) • KÖKÉNYESI ZSOLT, tudományos segédmunkatárs (ELTE) • MÁTYÁS-RAUSCH PETRA PhD, tud. munkatárs (MTA BTK TTI) • MIRU GYÖRGY, a történelemtudományok kandidátusa, egy. docens (Debreceni Egyetem) • PATRICE M. DABROWSKI PhD, tud. munkatárs (Bécsi Egyetem) • RUBÉN GONZÁLEZ CUERVA PhD, tud. kutató (Spanyol Nemzeti Kutatási Tanács, CSIC-IULCE) • SZIJÁRTÓ M. ISTVÁN, a történelemtudományok kandidátusa, egy. docens (ELTE) • SZILÁGYI MÁRTON, az MTA doktora, egy. tanár (ELTE) • TURBUCZ DÁVID PhD, tud. munkatárs (MTA BTK TTI)

ELTE = Eötvös Loránd Tudományegyetem

MTA BTK TTI = Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézete

Folyóiratunk közlési szabályzata a www.tti.btk.mta.hu honlapon olvasható